

JACEK SZLACHTA

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

EUROPEJSKI WYMIAR POLITYKI MIEJSKIEJ W POLSCE

Abstract: European Dimension of Urban Policy in Poland. In this paper growing impact of urban policy on regional development was presented. Growing importance of cities is registered from the beginning of XXI century. New concepts of: new economic geography, space of flows, place based policy *etc.* were translated on policies by OECD and The World Bank, both organizations suggested practical policy recommendations. European Union proposed also new generation of urban policy, what was incorporated in cohesion policy proposal for 2014-2020. Poland as the biggest beneficiary of structural funds and Cohesion Fund should use such opportunities, preparing new set of strategic documents, concerning regional and spatial policies.

Key words: European cohesion policy, regional development, structural funds and Cohesion Fund, Urban Policy.

Uwagi wstępne

Tradycyjnie już problematyka miejska była merytorycznie niedowartościowana w Unii Europejskiej, mimo szczególnego znaczenia europejskiej polityki spójności, będącej po reformie Delorsa z 1988 r. drugą pozycją wydatków z budżetu Unii Europejskiej. Dzięki temu w Unii Europejskiej na poziomie europejskim występowała aktywna polityka spójności o bardzo silnym wymiarze regionalnym oraz polityka rozwoju obszarów wiejskich (początkowo element polityki spójności, a od 2007 r. drugi filar Wspólnej Polityki Rolnej), brak było natomiast na poziomie europejskim wydzielonego segmentu polityki miejskiej. Wyrazem istotności wymiaru regionalnego było m.in. to, że podstawowym kryterium intensywności wsparcia ze strony Unii Europejskiej był produkt krajowy brutto na mieszkańca według parytetu siły nabywczej rejestrowany na poziomie obszarów typu NUTS 2¹. Znaczna część środków fun-

¹ NUTS – Nomenclature of Units for Territorial Statistics (Nomenklatura Jednostek Statystyki Terytorialnej). Uniwersalna regionalizacja obowiązująca w Unii Europejskiej, którą stanowią poziomy: NUTS 1 (makroregiony), NUTS 2 (regiony) i NUTS 3 (podregiony) oraz dwa poziomy lokalne

duży strukturalnych w krajach członkowskich będących beneficjentami tej polityki była i jest zarządzana na poziomie regionalnym, przede wszystkim w układzie obszarów typu NUTS 2. Duże miasta europejskie stanowiły albo obszary typu NUTS 2 albo typu NUTS 3. W pierwszym przypadku były one podmiotami europejskiej polityki spójności, jako *quasi* regiony, natomiast w drugim przypadku w regionalnych programach operacyjnych pojawiały się często osie priorytetowe dedykowane takim metropoliom. Także w programach sektorowych zarządzanych centralnie uwzględniano osie priorytetowe dedykowane specyficznym problemom miast (np. ich rewitalizacji przestrzennej, społecznej i gospodarczej).

W ostatnich kilkunastu latach nastąpiły zasadnicze przewartościowania w doktrynie rozwoju regionalnego, czego wyrazem były m.in. nowe nurty teoretyczne: nowa geografia ekonomiczna (*new economic geography*) [Fujita *et al.* 2001; Krugman 1995], polityka bazująca na miejscach (*place based policy*) [Barca 2009] oraz ekonomia sieci i przepływów [Castells 2008a, 2008b]. Dzięki temu aspekty terytorialne rozwoju społeczno-gospodarczego zostały wprowadzone do głównego nurtu ekonomii. Prowadziło to do zasadniczej modyfikacji uprzednio aprzestrzennych doktryn makroekonomicznych [Szlachta 1992]. Wyrazem tego były także zmiany w leksykonie polityki regionalnej, uwzględniającym w coraz szerszym zakresie nowe aspekty, takie jak m.in.: konkurencyjność regionów, samouczące regiony, endogeniczne potencjały rozwojowe, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne, informacyjne i komunikacyjne technologie.

1. Problematyka polityki miejskiej według organizacji międzynarodowych – OECD i Banku Światowego

Te założenia teoretyczne były przekładane przez najważniejsze organizacje międzynarodowe, takie jak: OECD, Bank Światowy oraz Unię Europejską na konkretne rekomendacje i rozwiązania polityki gospodarczej. Aktywność organizacji międzynarodowych tworzyła ramy merytoryczne dla conceptualizacji założeń i instrumentów polityk miejskich w poszczególnych krajach.

Niewątpliwie OECD, jako organizacja skupiająca najbogatsze państwa świata o rozwiniętej gospodarce rynkowej, miała największy wpływ na zasadnicze prze-

LAU 1 (Local Administrative Units) i LAU 2. W 27 krajach członkowskich na trzech poziomach NUTS istnieje w 2013 r. odpowiednio: 97, 270 oraz 1294 jednostki terytorialne. W Polsce klasyfikacja ta zwana jest Nomenklaturą Terytorialną Statystyki. Wyróżniamy obecnie w jej ramach: 6 makroregionów (grupy województw), 16 województw oraz 66 podregionów (grupy powiatów). LAU 1 w Polsce to powiaty, w tym miejskie, a LAU 2 to poszczególne miasta i gminy. Klasyfikacja ta jest weryfikowana co kilka lat, od 1 stycznia 2015 r. w Polsce będą 72 podregiony. Klasyfikacja ta jest m.in. podstawą: statystyki prowadzonej zgodnie z instrukcjami EUROSTAT w układach terytorialnych, interwencji europejskiej polityki spójności oraz kryteriów dopuszczalności pomocy publicznej.

wartościowanie doktrynalne na korzyść pozycji polityki miejskiej. W przypadku tej organizacji, do której należy także Polska, systematycznie raz na pięć lat zbierają się ministrowie do spraw rozwoju regionalnego wszystkich państw członkowskich. W trakcie ostatniej takiej konferencji, jaka odbyła się w 2009 r. w Paryżu, określono nowy paradygmat polityki regionalnej [OECD 2009A]. Propozycje zmian dotyczyły zasadniczego zmodyfikowania głównych elementów paradygmatu: celów, jednostek interwencji, strategii, narzędzi i aktorów. Poszczególne segmenty nowego paradygmatu polityki regionalnej opierają się na nowoczesnych czynnikach rozwojowych, którymi dysponują w największym stopniu miasta, w tym przede wszystkim ośrodki największe. Relacja dwóch kluczowych kierunków interwencji polityk publicznych, zorientowanej na spójność lub(i) konkurencyjność, została zdecydowanie zmodyfikowana na rzecz konkurencyjności. Bezpośrednio i pośrednio propozycje te oznaczały zasadnicze dowartościowanie wymiaru miejskiego, wskazując m.in. na szczególne znaczenie programowania rozwoju społeczno-gospodarczego w układach funkcjonalnych, w tym przede wszystkim w układach metropolitalnych.

Bardzo istotnym elementem aktywności OECD były przeglądy terytorialne, dokonywane w skali krajów, makroregionów oraz obszarów metropolitalnych. W ostatniej dekadzie takie przeglądy dotyczące metropolii zostały przygotowane m.in. dla następujących ośrodków: Ateny, Kapsztad, Kopenhaga, Madryt, Mediolan, Melbourne, Mexico City, Montreal, Pusan, Randstadt Holland, Seul, Sztambuł oraz Sztokholm. Typowa struktura każdego z tych raportów składała się z trzech części: pierwsza uwzględniała m.in. opis regionu metropolitalnego, dokonywany z punktu widzenia ewolucji struktury społeczno-gospodarczej tych ośrodków w warunkach globalizacji gospodarki. Zmiany te pozwalają na znacznie szersze wykorzystanie endogenicznych potencjałów rozwojowych oraz sprawniejsze usuwanie barier rozwojowych tych miast. W drugiej części przedstawiano wiązkę polityk publicznych, które służą wzmocnieniu konkurencyjności, wskazując na przewagi zintegrowanego podejścia do rozwoju oraz wartość dodaną terytorializacji poszczególnych polityk sektorowych. Wreszcie w trzeciej części przedstawiano problemy zarządzania rozwojem

Tabela 1

Stary i nowy paradygmat polityki regionalnej według OECD

Cecha	Stary	Nowy
Cele	Okresowa kompensacja w regionach zacofanych	Wykorzystanie potencjałów i wzmocnienie konkurencyjności
Jednostka interwencji	Jednostki administracyjne	Funkcjonalne obszary gospodarcze
Strategie	Podejście sektorowe	Zintegrowane projekty rozwojowe
Narzędzia	Subsydia i pomoc publiczna	Mix twardego i miękkiego kapitału
Aktorzy	Rząd centralny	Wieloszczeblowe zarządzanie publiczne

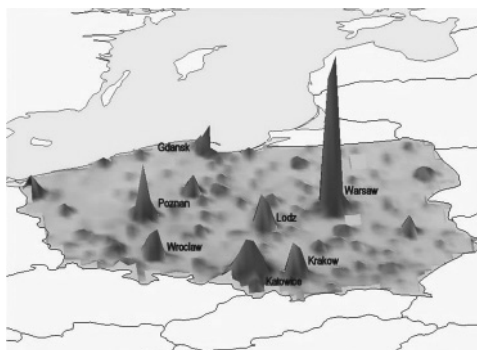
Źródło: [OECD 2009].

i restrukturyzacją danego ośrodka metropolitalnego, wskazując m.in. na potrzebę współpracy różnych partnerów i jednostek terytorialnych oraz na znaczenie wykorzystania możliwości wynikających z wieloszczeblowego zarządzania publicznego. Istotnym fragmentem rozważań była identyfikacja priorytetów rozwoju każdego z tych ośrodków, dokonywana w skali całej metropolii. W ten sposób OECD stało się katalizatorem przemian doktrynalnych koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego na rzecz największych metropolii, traktowanych nie, jako obciążenie i hamulec rozwoju, ale jako lokomotywy procesów rozwojowych w skali obszarów metropolitalnych, regionów i państw.

Ważnym polem aktywności OECD były także przeglądy polityk miejskich niektórych krajów członkowskich. Przeglądy takie były istotną inspiracją kształtowania lub modyfikacji polityki miejskiej, a także dostosowań dokonywanych na gruncie polityki regionalnej i przestrzennej. Taki przegląd został przeprowadzony w 2011 r. m.in. także dla Polski [OECD 2011]. Dokumenty takie składały się na ogół z trzech części, w których przedstawiano: (1) System urbanistyczny i wyzwania stojące przed takim systemem w związku z najważniejszymi trendami społeczno-gospodarczymi; (2) Krajowe polityki na rzecz rozwoju urbanistycznego oraz (3) Adaptację konceptu zarządzania publicznego do krajowej agendy polityki miejskiej. Elementem takich raportów były także syntetyczne oceny i rekomendacje dla ocenianego kraju.

W raporcie dotyczącym Polski w pierwszej części, jako podstawę analizy systemu urbanistycznego uwzględniono 41 miejskich rynków pracy, skupionych wokół największych miast, uznając je za podstawowy element miejskiej sieci osadniczej. W drugiej części scharakteryzowano aktualne podstawy strategiczne dla rozwoju regionalnego i lokalnego w Polsce, opisano potrzebę zbudowania krajowej strategii rozwoju urbanistycznego w naszym kraju oraz przedstawiono polityki publiczne o największym wpływie na rozwój społeczno-gospodarczy miast. Wreszcie w trzeciej części raportu przedstawiono ocenę jakości zarządzania i planowania w Polsce, wskazano na potrzebę zwiększenia poziomu koordynacji między różnymi jednostkami administracyjnymi, zarówno na tym samym poziomie terytorialnym, jak też na różnych poziomach administracyjnych. Szczególną uwagę zwrócono w tej części raportu na potrzebę wzmocnienia fiskalnego potencjału miast. Wśród rekomendacji dla Rządu, zawartych w raporcie OECD, wskazano m.in. na potrzebę: zbudowania krajowej strategii miejskiej integrującej polityki sektorowe, wypracowania polityk redukujących negatywny wpływ miast na środowisko przyrodnicze, zredukowania barier do rewitalizacji miast, przygotowania nowej generacji reformy wieloszczeblowego zarządzania publicznego, a także wzmocnienia koordynacji w różnych układach.

Szczególne znaczenie dla dowartościowania wymiaru miejskiego miała aktywność Banku Światowego. We wspomnianym już wcześniej raporcie z 2009 r., przekładającym doktrynę nowej geografii ekonomicznej na grunt polityk publicznych, wskazano m.in. na rosnące znaczenie dużych miast dla rozwoju społeczno-gospodarczego. Szczególnie istotna jest rola największych miast, będących potencjalnymi lokomoty-

Ryc. 1. Produkt krajowy brutto na kilometr kwadratowy w Polsce w 2008 r.

Źródło: [Gill 2010].

wami rozwoju społeczno-gospodarczego. Udokumentowano to zestawiając wielkość tworzonego dochodu narodowego nie w relacji do ludności, ale do powierzchni. Prowadzi to do wniosku, że o sukcesie społeczno-ekonomicznym danego kraju lub regionu decyduje niewielka liczba ośrodków miejskich. Dlatego podstawowa uwaga polityki regionalnej powinna zostać skierowana na największe miasta. Ryc. 1 wskazuje, że produkt narodowy w Polsce jest generowany w znakomitej części w kilku największych ośrodkach metropolitalnych. Wraz z najbliższymi otaczającymi te miasta obszarami, poza Warszawą są to: Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Szczecin, Wrocław. Dla regionów Polski Wschodniej charakterystyczny jest brak silnych ośrodków metropolitalnych, co przesądza o słabości strukturalnej tego obszaru.

2. Unijny wymiar polityki miejskiej

Unia Europejska, jako ugrupowanie państw o najwyższym poziomie integracji społeczno-gospodarczej w nowożytnej historii, ma istotny wpływ na standardy polityk publicznych w rozwiniętych krajach gospodarki rynkowej. Jednak w ubiegłym wieku wymiar terytorialny rozwoju, w tym także miejski, był podejmowany co najwyżej jedynie jako kategoria analityczna, przy okazji studiów dotyczących przestrzennych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej, takich jak: Europa 2000 [European Commission 1991], Europa 2000 Plus [European Commission 1994], Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego [European Union 1999].

W 2003 r. uruchomiono nowy program badawczy ESPON (*European Spatial Planning Observation Network*) nazywany Europejską Siecią Obserwacyjną Planowania Przestrzennego, służący rozpoznaniu prawidłowości rozwoju Europy w układach terytorialnych. W programie obok 27 państw członkowskich Unii Europejskiej uczestniczą także: Islandia, Liechtenstein, Norwegia oraz Szwajcaria. W raportach programu określono m.in. hierarchię ośrodków miejskich Europy.

Na terytorium 29 państw europejskich (27 członkowskich Unii Europejskiej plus Norwegii i Szwajcarii) zidentyfikowano 1595 funkcjonalnych obszarów miejskich (FUA – *Functional Urban Areas*), liczących każdy powyżej 20 tys. mieszkańców. Na podstawie analiz wszystkie FUA podzielono na trzy grupy: (1) europejskie metropolitalne obszary wzrostu (MEGA – *Metropolitan European Growth Areas*), (2) FUA o znaczeniu transnarodowym/krajowym oraz (3) FUA o znaczeniu lokalnym. Wskazano na szczególne znaczenie MEGA, wyróżniając 76 obszarów takiego typu, które zostały podzielone na cztery grupy, w zależności od ich znaczenia dla rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej. Koncentrują one funkcje metropolitalne, szczególnie ważne dla globalnej konkurencyjności Unii Europejskiej. Są zlokalizowane przede wszystkim w starych państwach członkowskich, a szczególnie silne jest terytorium tzw. Pentagonu. Ośrodki w nowych krajach członkowskich zajmują wyższą pozycję, jeśli mierzymy potencjał demograficzny, znacznie słabszą, jeśli uwzględniamy potencjał związany z gospodarką oraz pełnionymi funkcjami.

Do MEGA zaliczono w Polsce osiem metropolii, których ośrodkami centralnymi poza Warszawą są także: Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Szczecin oraz Wrocław. Wszystkie one, poza Warszawą, znalazły się w najniższej grupie ośrodków tego typu. Do FUA, czyli funkcjonalnych obszarów miejskich o znaczeniu międzynarodowym/krajowym zaliczono w Polsce jedenaście kolejnych ośrodków miejskich: Białystok, Bielsko-Białą, Bydgoszcz, Częstochowę, Kielce, Lublin, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Toruń i Zieloną Górę.

W ramach różnych projektów badawczych realizowanych w programie ESPON udokumentowano rosnące znaczenie największych miast dla rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej [ESPON 2005, ESPON 2006, ESPON 2012].

W sumie badania te tworzyły klimat dla zasadniczego podniesienia rangi polityki miejskiej, podejmowanej na poziomie regionalnym, państw członkowskich oraz całej Unii Europejskiej. W samej DG REGIO Komisji Europejskiej wprowadzono także tzw. audyt miejski, pozwalający na ocenę potencjałów największych ośrodków miejskich Unii Europejskiej.

Od 1 grudnia 2009 r. wszedł w życie Traktat Lizboński [Barcz 2008]. W art. 3 tego Traktatu zapisano, że: „(Unia) wspiera spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną oraz solidarność między krajami członkowskimi”. Tak więc obok spójności gospodarczej i społecznej pojawił się nowy wymiar – terytorialny. Jako sposób wdrożenia w traktatach europejskich nowego wymiaru „terytorialnego” przyjęto politykę wspierania rozwoju lokalnego oraz politykę miejską, dotąd w niewielkim stopniu i zakresie podejmowane z poziomu całej Unii Europejskiej.

Podstawowym dokumentem służącym ocenie procesów spójności i wypracowaniu propozycji stosownych polityk unijnych są kolejne raporty kohezyjne, przygotowywane przez Komisję Europejską raz na trzy lata. Ostatni piąty raport kohezyjny został przedstawiony w listopadzie 2010 r. [Komisja Europejska 2010]. Antycypując traktato-

wy charakter spójności terytorialnej w piątym raporcie kohezyjnym, jako terytorialne priorytety Unii Europejskiej określono:

- promowanie policentrycznego i zbilansowanego rozwoju w układach terytorialnych;
- zachęcanie do zintegrowanego rozwoju w miejskich, wiejskich i specyficznych regionach;
- terytorialną integrację przygranicznych i ponadnarodowych regionów funkcjonalnych;
- zabezpieczenie globalnej konkurencyjności regionów, bazującej na silnych gospodarkach lokalnych;
- poprawianie dostępności dla jednostek, społeczności i przedsiębiorstw;
- zarządzanie i sieciowanie dotyczące ekologicznych, krajobrazowych i kulturowych zasobów regionów.

Drugą istotną inspiracją zmian w doktrynach polityk Unii Europejskiej było konkurowanie na płaszczyźnie globalnej. Wyrazem tego była przyjęta przez Radę w czerwcu 2010 r. *Strategia Europa 2020* jako kolejna generacja średniookresowego programowania procesów społeczno-gospodarczych we Wspólnocie Europejskiej, zastępująca Strategię z Lizbony i Goeteborga oraz Odnowioną Strategię Lizbońską [*Komisja Europejska* 2010]. *Strategia Europa 2020* ma być podstawą kształtowania polityk Wspólnoty, w tym także europejskiej polityki spójności, w obecnym dziesięcioleciu. Jako priorytety *Strategii Europa 2020* określono: (1) rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach, (2) promocję gospodarki oszczędzającej zasoby, zielonej i konkurencyjnej oraz (3) sprzyjanie gospodarce o wysokim zatrudnieniu; zapewniającej wysoką spójność społeczną i terytorialną. Europejska polityka spójności została uznana, jako sfera interwencji Unii Europejskiej kluczowa dla wdrażania *Strategii Europa 2020*. Szczególnie pierwszy priorytet tej *Strategii* zdecydowanie premiuje największe miasta.

Kluczowe znaczenie dla kształtu interwencji Unii Europejskiej w procesy rozwoju regionalnego w latach 2014-2020 ma rozporządzenie ogólne [*European Commission* 2011B]. Zawarta jest w nim propozycja koncentracji tematycznej kierunków interwencji. Określono w nim 11 priorytetów tematycznych, jakimi są: (1) Wzmacnianie badań, rozwoju technologicznego i innowacji; (2) Wzmacnianie dostępu do wykorzystania oraz jakości informacyjnych i komunikacyjnych technologii; (3) Wzmacnianie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, sektora rolnictwa (Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich) oraz rybołówstwa (Europejski Fundusz Morski i Rybacki); (4) Wspieranie przesunięcia w kierunku niskowęglowej gospodarki we wszystkich sektorach gospodarki; (5) Promowanie adaptacji do zmian klimatycznych, zabezpieczania przed i zarządzania ryzykiem; (6) Ochronianie środowiska i promowanie efektywności zasobów; (7) Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie wąskich gardeł w podstawowej infrastrukturze sieciowej; (8) Promowanie zatrudnienia i wspieranie mobilności siły roboczej; (9) Promowanie integracji społecznej i zwalczania bezrobocia; (10) Inwestowanie w edukację, umie-

jętności oraz uczenie się przez całe życie oraz (11) Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i sprawnej administracji publicznej. Taka koncentracja tematyczna ma przeciwdziałać rozpraszaniu środków europejskiej polityki spójności na mniej istotne kierunki, co dotychczas w wielu przypadkach nie pozwalało na uzyskanie niezbędnej masy krytycznej podejmowanej interwencji.

Przewartościowania na rzecz interwencji ukierunkowanej na miasta w politykach Unii Europejskiej, jakie następują w XXI w. można wiązać m.in. z: (1) wspomnianą już modyfikacją doktryny polityk publicznych, w tym polityki regionalnej na rzecz konkurencyjności; (2) koncentracją w miastach ok. 2/3 ludności i produktu krajowego brutto Unii Europejskiej, co oznacza, że stanowią one siłę nabywczą gospodarki Europy oraz (3) rozszerzeniem działań na rzecz obszarów miejskich symetrycznie do bardzo rozwiniętej palety instrumentów stosowanych wobec obszarów wiejskich.

Ponieważ Unia Europejska programuje swoje polityki i budżet w wieloletnim horyzoncie czasowym praktyczne możliwości wprowadzenia zmian pojawiły się dopiero od 2014 r., w związku z wejściem w kolejny siedmioletni okres programowania obejmujący lata 2014-2020. W dokumencie *Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich* scharakteryzowano kluczowe elementy przyszłego podejścia europejskiej polityki spójności. Jako podstawę ideologii polityki miejskiej Unii Europejskiej na te lata Komisja Europejska zaproponowała następujące uzasadnienie: „*Różne wymiary życia miejskiego – środowiskowe, ekonomiczne, socjalne i kulturalne – są ze sobą powiązane, a sukces w rozwoju obszarów miejskich można osiągnąć jedynie przez zintegrowane podejście. Ponadto, niezbędny jest rozwój silnego partnerstwa między lokalnymi obywatelami, społeczeństwem obywatelskim, lokalną gospodarką i różnymi szczeblami rządowymi (...) Jest to szczególnie ważne w obecnym czasie z uwagi na poważny charakter wyzwań, przed jakimi stoją miasta Europy (zmiany demograficzne, konsekwencje stagnacji gospodarczej, a także oddziaływanie zmian klimatu)*„ [Komisja Europejska 2012].

W projekcie regulacji prawnych europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020, jako operacjonalizację wymiaru terytorialnego zaproponowano zestaw nowych instrumentów, dotyczących m.in. polityki miejskiej oraz rozwoju lokalnego. Są to następujące propozycje nowych instrumentów: (1) rozwój lokalny typu LEADER dla innych niż wiejskie obszary (*Community led local development*); (2) strategie rozwoju lokalnego (*local development strategies*); (3) wspólne grupy akcji (*joint action groups*); (4) lokalne plany akcji (*local action plans*); (5) zintegrowane terytorialnie inwestycje (*integrated territorial investment*); (6) trwałe i zrównoważony rozwój obszarów zurbanizowanych; (7) platforma rozwoju miast (*urban development platform*); a także (8) innowacyjne akcje w sferze trwałego i zrównoważonego rozwoju miast. Prawdopodobnie dopiero w miarę ich konceptualizacji okaże się, w jaki sposób mogą zostać wykorzystane dla stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie miast.

Strategicznym celem w latach 2014-2020 jest wspieranie przez europejską polityką spójności zintegrowanej polityki miejskiej, zarówno na poziomie państw i regio-

nów, jak też poszczególnych miast Unii Europejskiej. Propozycje legislacyjne Komisji Europejskiej zawierają wspomnianą już listę nowych instrumentów zorientowanych na miasta. Ich bardziej szczegółowe rozpisanie obejmuje:

Zintegrowane strategie inwestycyjne o strategicznym i całościowym podejściu. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego powinien wspierać zrównoważony rozwój obszarów miejskich przez zintegrowane strategie, ukierunkowane na gospodarcze, środowiskowe, klimatyczne i społeczne wyzwania na obszarach miejskich. W poszczególnych miastach Europejski Fundusz Społeczny powinien tworzyć synergię z Europejskim Funduszem Rozwoju Regionalnego związaną z zatrudnieniem, edukacją, włączeniem społecznym i możliwościami instytucjonalnymi.

Kierunkowe finansowanie zintegrowanych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich. Dotyczy to zobowiązania państw członkowskich do przeznaczenia przynajmniej 5% środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, w postaci Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Według Komisji Europejskiej zarządzanie nimi i ich wdrażanie należy powierzyć miastom. Miasta realizujące takie zintegrowane działania powinny zostać ujęte na liście dołączanej przez kraj członkowski do umów o współpracy z Komisją Europejską.

Platformę rozwoju obszarów miejskich. Zakłada się identyfikację, w porozumieniu z krajami członkowskimi, listy 300 miast, dla których Komisja Europejska stworzy platformę merytoryczną, aby stymulować bardziej ukierunkowany na politykę dialog w sprawie rozwoju tych obszarów między miastami a Komisją Europejską na szczeblu europejskim.

Innowacyjne działania miejskie. Komisja Europejska proponuje, aby 0,2% alokacji środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego zostało przeznaczone na innowacyjne działania miejskie, takie jak: miejskie projekty pilotażowe, projekty demonstracyjne i powiązane z nimi badania istotne dla całej Unii Europejskiej. Mogą one dotyczyć wszystkich celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych.

Silniejsze ukierunkowanie na rozwój obszarów miejskich na szczeblu strategicznym. Na podstawie założeń Wspólnych Ram Strategicznych umowy o współpracy z państwami członkowskimi powinny określać ustalenia, zapewniające zintegrowane podejście do funduszy przeznaczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich. Także poszczególne programy operacyjne powinny określać wkład na rzecz zintegrowanego podejścia do planowania rozwoju obszarów miejskich. Tworzy to wysokiej jakości ramy merytoryczne dla polityki miejskiej prowadzonej w skali poszczególnych miast.

Udoskonalone narzędzia do realizacji zintegrowanych działań. Dla miast szczególnie przydatnym instrumentem mogą być Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT), które pozwalają na zintegrowane podejście do zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, finansowanych w ramach różnych funduszy i różnych programów operacyjnych na obszarze danego terytorium (miasta).

Więcej możliwości rozwiązywania problemów miejskich, objętych priorytetami inwestycyjnymi. Cztery cele tematyczne z listy jedenastu rozpisywane są na priorytety inwestycyjne specyficzne dla obszarów miejskich (promowanie strategii niskoemisyjnych dla obszarów miejskich, poprawa środowiska miejskiego, promowanie zrównoważonej mobilności miejskiej oraz promowanie włączenia społecznego przez wspieranie rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich). Powinny one zostać uwzględnione w strategiach rozwoju poszczególnych miast.

Instrumenty finansowe. W latach 2014-2020 zakłada się zwiększenie roli instrumentów zwrotnych (kredytowych) oraz finansowych (różne techniki inżynierii finansowej, w tym także partnerstwa publiczno-prywatnego). Powinno to mieć miejsce także w ramach wspierania rozwoju obszarów miejskich, obejmując wszystkie cele tematyczne oraz priorytety inwestycyjne, a także wszelkiego typu beneficjentów, projekty i działania.

Nawiązywanie kontaktów. W ramach regulacji dotyczącej europejskiej współpracy terytorialnej zakłada się wspieranie nawiązywania kontaktów i rozwijania współpracy, celem przekazywania i opracowywania sprawdzonych metod działania w zakresie rozwoju obszarów miejskich.

W sumie proponowane na lata 2014-2020 *menu* europejskiej polityki miejskiej jest bardzo obfite, co dokumentuje zasadniczy przełom, jaki się dokonał na poziomie Unii Europejskiej. Oczekiwanym efektem zastosowania tego zestawu instrumentów powinna być zasadnicza poprawa jakości interwencji publicznej w miastach w latach 2014-2020, w porównaniu z latami 2007-2013, osiągnięta dzięki: bardziej zintegrowanemu podejściu do rozwiązywania problemów miejskich; zintegrowanym inwestycjom terytorialnym, zastępującym oddzielne osie priorytetowe na rzecz rozwoju obszarów miejskich; większym obowiązkami i możliwościami dla miast; działaniami wspieranym przez różne fundusze, wielofunduszowym programom operacyjnym i finansowaniu krzyżowemu oraz bardziej funkcjonalnemu podejściu, umożliwiającemu interwencję w odpowiedniej skali terytorialnej. Innym wyrazem tego przełomu w pozycji polityki miejskiej jest poczynając od 1 listopada 2012 r. korekta instytucjonalna, polegająca na zmianie nazwy dotychczasowej dyrekcji generalnej DG REGIO (Polityki Regionalnej) na DG Polityki Regionalnej i Miejskiej (*Regional and Urban Policy*), co odzworowuje poszerzone zadania tej jednostki organizacyjnej Komisji Europejskiej.

3. Odzworowanie europejskiej polityki miejskiej w dokumentach na poziomie Polski

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (KSRR) 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie została przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r. [MRR 2010]. W części diagnostycznej, jako pierwsze wyzwanie określono: „*lepsze wykorzystanie potencjałów najważniejszych obszarów miejskich do kreowania wzrostu i za-*

trudnienia oraz stymulowania wzrostu pozostałych obszarów”. KSRR przywiązuje szczególną wagę do osiemnastu miast wojewódzkich, ponieważ obszary funkcjonalne tych miast wojewódzkich generują obecnie ponad 51% produktu krajowego brutto Polski. Zapisano, że: „*Najważniejsze dla rozwoju obszary miejskie to nie tylko obszary o największym znaczeniu społeczno-gospodarczym, naukowym i kulturowym, są one również centrami przyciągającymi kapitał materialny i ludzki, za pośrednictwem których regiony konkurują w przestrzeni międzynarodowej. Tworzenie warunków, w ramach polityki regionalnej i innych koordynowanych przez nie polityk publicznych, dla lepszego wykorzystania potencjału miast wojewódzkich jako „węzłów sieci miejskiej” w Polsce oraz włączenie ich w konkurowanie z najważniejszymi ośrodkami w Europie i na świecie, jest jednym z najważniejszych determinowanych przestrzennie wyzwań rozwojowych*”. Wyzwanie 2 to zapewnienie spójności wewnętrznej kraju, czego kluczowym elementem jest zwiększenie dostępności transportowej do miast wojewódzkich.

W części określającej priorytety polityki regionalnej do 2020 r. określono trzy cele: (1) wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów; (2) budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych oraz (3) tworzenie warunków do skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie. Zakłada się, że 63% alokacji środków polityki regionalnej zostanie przeznaczony na realizację celu konkurencyjność, 30% na cel spójność, a pozostałe 7% na cel sprawność. W opisie celu 1 wskazano, że: „*W obecnych warunkach rozwojowych motorami rozwoju kraju i poszczególnych regionów są największe ośrodki miejskie, wraz z ich obszarami funkcjonalnymi, a wśród nich te, które stanowią węzły współczesnych procesów społeczno-gospodarczych – potrafiące tworzyć i przyciągać najlepsze zasoby ludzkie, inwestycje w sektorach zapewniających największą produktywność, kreować innowacje i włączać się w sieci współpracy z innymi podobnymi do siebie ośrodkami w układach międzynarodowych i krajowych dla zwiększenia komplementarności i specjalizacji, a tym samym pełniejszego wykorzystania korzyści aglomeracyjnych*”.

W ramach celu 1 wyróżniono jako jeden z trzech kierunków działań polityki regionalnej „*Wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich i integracja ich obszarów funkcjonalnych*”. Polega to na oddziaływaniu na te czynniki rozwojowe, które stanowią o sile konkurencyjnej najważniejszych ośrodków miejskich i koncentruje się na: „*(1) rozwijaniu powiązań funkcjonalnych, infrastrukturalnych i instytucjonalnych między ośrodkami wojewódzkimi – węzłami sieci w układzie międzynarodowym i krajowym; (2) wzmacnianiu funkcji metropolitalnych w sferze gospodarczej, społecznej, nauki i kultury (w tym funkcji symbolicznych) oraz wzmacnianiu roli ośrodków edukacji na poziomie wyższym – tworzących warunki dla gospodarki opartej na wiedzy, a także (3) wspieraniu rozwiązań integrujących przestrzeń funkcjonalną ośrodków miejskich w zakresie zagospodarowania przestrzennego, transportu zbiorowego, usług komunalnych i rynku pracy*”.

Według KSRR interwencja polityki regionalnej w zakresie wzmocnienia funkcji metropolitalnych dotyczy: „sfery społecznej, gospodarki turystyki, nauki, edukacji i kultury. Ponieważ każdy z polskich ośrodków wojewódzkich cechuje się niedostatecznym rozwojem, lub brakiem niektórych funkcji metropolitalnych, konieczne jest w każdym przypadku zidentyfikowanie najważniejszych z nich i synergiczne działania, które w efektywny sposób rozwijać będą poszczególne funkcje. Jako najważniejsze funkcje metropolitalne z punktu widzenia polityki regionalnej należy uznać te, które w największy sposób warunkują rozwój społeczny i gospodarczy oraz wpływają pozytywnie na możliwości wzrostu zamożności i potencjału ludnościowego poszczególnych ośrodków. Koncentracja funkcji metropolitalnych w wybranych ośrodkach miejskich zwiększy ich atrakcyjność, co powinno mieć pozytywny wpływ na wzrost liczby ludności”.

Potwierdzono, że: „ważnym elementem wsparcia dla wzmocnienia funkcji metropolitalnych jest też promocja współpracy pomiędzy największymi ośrodkami”. Wskazano, że istotne znaczenie ma tworzenie wysokiej jakości powiązań transportowych, w tym zasadnicza poprawa dostępności całego obszaru Polski Wschodniej. Wskazano także, że: „innym istotnym działaniem wspólnym dla wszystkich ośrodków wojewódzkich wpływającym wydatnie na konkurencyjność całych regionów jest wdrożenie różnych rozwiązań organizacyjnych oraz rozbudowa i optymalizacja jakości systemów transportu na obszarach funkcjonalnych tych ośrodków”.

W szczegółowym zapisie *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* sporo uwagi poświęcono ośrodkom wojewódzkim wskazując, że w perspektywie 2020 r. rola najważniejszych ośrodków miejskich kraju, którymi są miasta wojewódzkie (i obszary je otaczające) w procesach rozwojowych kraju może wzrosnąć, ze względu na ich potencjał intelektualny, koncentrację funkcji gospodarczych oraz zagospodarowanie infrastrukturalne. Stwierdzono, że polityka regionalna musi zwrócić uwagę na rozwój i zasięg pozytywnego oddziaływania tych ośrodków wojewódzkich, które nie odgrywają istotnej roli w procesach rozwojowych kraju, a które są jednocześnie bardzo istotnymi elementami struktur społeczno-gospodarczych poszczególnych województw. Celem polityki regionalnej wobec wszystkich ośrodków wojewódzkich jest wspieranie rozwoju ich funkcji metropolitalnych przez sprzyjanie wzrostowi ich znaczenia gospodarczego (w tym rynków pracy), edukacyjnego, naukowego i w zakresie kultury. Duże znaczenie dla podwyższenia konkurencyjności ośrodków wojewódzkich będzie miało: (1) wspieranie integracji obszaru funkcjonalnego poszczególnych ośrodków miejskich, (2) wzmocnienie funkcji wyższego rzędu (metropolitalnych) oraz (3) rozwijanie potencjałów do tworzenia innowacji.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK) do 2030 r. po kilku latach prac została przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. [MRR 2011]. Jako cel 1 KPZK 2030 określono: „Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyja-

jącej spójności”. Wcześniej, jako główne ośrodki miejskie Polski określono ośrodki metropolitalne (w sumie dziewięć: Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Szczecin, Warszawa i Wrocław plus jeden dwubiegunowy Bydgoszcz-Toruń) oraz wszystkie pozostałe ośrodki wojewódzkie (Białystok, Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów) plus jeden dwubiegunowy (Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski) oraz następujące ośrodki miejskie: Bielsko-Biała, Częstochowa, Koszalin, Radom, Rybnik, Słupsk i Płock, czyli w sumie 25 jednostek terytorialnych. Według *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* ta druga grupa ośrodków ma w 2010 r. status miast regionalnych. Zdaniem KPZK pełnią one wiele funkcji metropolitalnych, jednak w wielu aspektach pozostają powiązane z ośrodkami metropolitalnymi i są im podległe funkcjonalnie w zakresie: gospodarczym, szkolnictwa wyższego, nauki, kultury. Jako kierunki działań proponowanych w ramach tego celu określono: (1) wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast; (2) intensyfikację powiązań funkcjonalnych między głównymi węzłami sieci osadniczej w układzie krajowym i międzynarodowym oraz (3) integrację obszarów funkcjonalnych głównych ośrodków miejskich.

4. Wnioski i rekomendacje dla Polski

Najważniejsze konsekwencje przewartościowań, jakie nastąpiły w świecie i w Europie w ostatnich kilkunastu latach na rzecz polityki miejskiej związane są z percepcją rosnącego znaczenia miast, przede wszystkim największych ośrodków, dla rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej i jej państw członkowskich oraz regionów. Związane to jest z dążeniem do oparcia rozwoju społeczno-gospodarczego na wszystkich poziomach interwencji strukturalnej na nowoczesnych czynnikach wytwórczych. Oznacza to przesunięcie ciężaru europejskiej polityki spójności z klasycznie definiowanej spójności na rzecz konkurencyjności, a wówczas rola miast jest oczywiście kluczowa. Wynikiem tego jest m.in.: priorytet dla rozwoju funkcji metropolitalnych, konieczność wspierania współpracy w ramach obszarów funkcjonalnych miast, w tym także ośrodków metropolitalnych oraz osiągnięcie zasadniczej poprawy w zakresie rozprzestrzeniania procesów rozwojowych z największych ośrodków miejskich.

Ponieważ Polska jest już obecnie i będzie także po 2020 r. największym beneficjentem europejskiej polityki spójności (niezależnie od jej dalszej ewolucji) niezbędne jest także skuteczne podjęcie wyzwań wynikających z polityki miejskiej. Jest to warunkiem poprawy efektywności interwencji strukturalnej Unii Europejskiej w Polsce. Do najważniejszych wyzwań stojących przed naszym krajem należy m.in.:

- ułożenie nowoczesnych relacji między regionalnym a miejskim wymiarem rozwoju społeczno-gospodarczego;
- skuteczne zaadresowanie kwestii rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów metropolitalnych;

- stymulowanie sprawnego rozprzestrzenia procesów rozwojowych na obszarze całego kraju, wykorzystując metropolie i inne ośrodki miejskie;
- wykorzystanie potencjału społeczno-gospodarczego ośrodków subregionalnych w procesach rozwojowych;
- sprawniejsze podejmowanie restrukturyzacji: społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej poszczególnych ośrodków miejskich.

Niezbędne jest kompleksowe wprowadzenie polityki miejskiej w ramy organizacyjne europejskiej polityki spójności w Polsce. Dlatego przeniesienie od 1 stycznia 2013 r. działu administracyjnego polityka miejska do kompetencji Ministra Rozwoju Regionalnego należy oceniać, jako krok w dobrym kierunku. Zgodnie z rekomendacjami zawartymi we wspomnianym wcześniej raporcie OECD pilnie powinna zostać opracowana *Strategia Polityki Miejskiej w Polsce* do decyzji Rady Ministrów. Obecnie istnieje już projekt studialny, który opracowano w końcu 2012 r., mający charakter wewnętrznego studium Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Intencje Unii Europejskiej dotyczące europejskiej polityki spójności w Polsce w latach 2013-2020 najlepiej ilustruje *Position Paper* dla Polski Komisji Europejskiej odnośnie do porozumienia partnerskiego [European Commission 2012B]. Czterema priorytetami kierunków finansowania, proponowanymi w ramach interwencji strukturalnej funduszy europejskich w latach 2014-2020 w Polsce, według Komisji Europejskiej mają być:

- (1) **Nowoczesne sieci infrastrukturalne** (transportowe, energetyczne i teleinformatyczne), jakie są niezbędne dla wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy. Efektem tego powinna być zasadniczo zwiększona dostępność terytorialna w różnych skalach przestrzennych. Zdecydowanym priorytetem w latach 2014-2020 powinien cieszyć się transport kolejowy. Wskazuje się na znaczenie rozwoju zintegrowanych systemów transportowych w obszarach metropolitalnych. W przypadku infrastruktury energetycznej dostrzeżono kluczowy problem zasadniczej modernizacji sieci energetycznej. Trafnie wskazano na olbrzymie potrzeby inwestycyjne w sferze Informatycznych i Komunikacyjnych Technologii, sprowadzając je przede wszystkim do wymiaru związanego z *hardware* – czyli powszechnej dostępności do sieci.
- (2) **Przyjazne dla innowacji otoczenie biznesowe**. W Polsce niezbędne jest zasadnicze zwiększenie poziomu i udziału inwestycji prywatnych w B+R. Konieczne jest zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki, skoncentrowane przede wszystkim na sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, co powinno także sprzyjać wzrostowi zatrudnienia. Szczególnie znaczenie ma rozwój e-gospodarki, co pozwoli na zasadnicze obniżenie zbyt wysokich kosztów transakcyjnych. Deficytem, szczególnie bolesnym w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, pozostaje dostęp do usług finansowych i zaawansowanych usług finansowych. Zakłada się, że efektywna i przyjazna dla biznesu administracja publiczna będzie stymulatorem pozytywnych zmian w Polsce, przede wszystkim dzięki uproszcze-

niu procedur administracyjnych, zwiększeniu jakości świadczenia usług prawnych oraz systemowemu podejściu do e-administracji.

- (3) **Zwiększenie partycypacji na rynku pracy** przez poprawę sytuacji w sferze zatrudnienia oraz politykę w zakresie włączenia społecznego i edukacji. Jako kluczowy element realizacji tego priorytetu określono integrację najbardziej wrażliwych grup społecznych na rynku pracy, a zaliczono do nich: osoby starsze, kobiety, młodzież oraz osoby narażone na dyskryminację i wykluczenie społeczne, proponując konkretne kierunki interwencji w odniesieniu do każdej z tych grup. Drugim istotnym kierunkiem interwencji jest, według Komisji Europejskiej, zasadnicza poprawa jakości edukacji, co odnoszone jest przede wszystkim do kształcenia zawodowego oraz edukacji na poziomie wyższym. Wskazano także na potrzebę skutecznego wdrożenia modelu edukacji przez całe życie oraz promowanie powszechnego dostępu do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej.
- (4) **Przyjazna dla środowiska oraz efektywnie wykorzystująca zasoby gospodarka.** Komisja Europejska spodziewa się, że inwestycje w tym obszarze wzrosną istotnie w latach 2014-2020 w porównaniu z okresem 2007-2013. Oczekuje się pozytywnych zmian strukturalnych w gospodarce, znacznie efektywniej wykorzystującej energię oraz cechującą się znacznie mniejszym zapotrzebowaniem na paliwa węglowe. Powinno temu służyć zasadnicze zwiększenie produkcji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, co tworzy potencjał do zastosowania innowacyjnych technologii. Drugim elementem wdrożenia tego priorytetu powinna być ochrona środowiska i poprawa jakości zarządzania zasobami naturalnymi, uwzględniająca paletę działań dotyczących przede wszystkim: zarządzania zasobami wody i ziemi, ochrony przed powodzią, ochrony zasobów naturalnych, promowania bioróżnorodności, mitygowania zmian klimatycznych oraz racjonalnego zarządzania strefami przybrzeżnymi.

Można stwierdzić, że w sumie te cztery kierunki finansowania zdecydowanie wzmocniają segment miejski europejskiej polityki spójności w Polsce.

Literatura

- Bachtler J., 1998, *Reforming the Structural Funds: Challenges for EU Regional Policy*. European Planning Studies, t. 6, nr 6.
- Bachtler J., Taylor S., 2003, *The Added Value of the Structural Funds: A Regional Perspective*. IQ-Net Special Report, European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.
- Bachtler J., Wren C., 2006, *The Evaluation of EU Cohesion Policy: Research Questions and Policy Challenges*. Regional Studies 40(2), Special Issue: The Evaluation of EU Cohesion Policy.
- Bachtler J., Mendez C., 2007, *Who Governs EU Cohesion Policy? Deconstructing the Reforms of the Structural Funds?* Journal of Common Market Studies.

- Barca F., 2009, *An Agenda for a Regional Cohesion Policy. A Place Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Independent Report prepared at the request of D. Huebner, Commissioner for Regional Policy, Brussels.
- Barcz J., 2008, *Przewodnik po Traktacie z Lizbony. Traktaty stanowiące Unię Europejską. Stan obecny oraz teksty skonsolidowane w brzmieniu Traktatu z Lizbony*. Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa.
- Boldrin M., Canova F., 2001, *Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional Policies*. *Economic Policy*, 16(32).
- Bradley J., 2009, *Debata na temat polityki spójności i funduszy strukturalnych*, [w:] *Polityka spójności w obliczu wyzwań XXI w.* Materiały z konferencji, MRR, Warszawa.
- Bradley J., Zaleski J., 2003a, *Modeling EU Accession and Structural Fund Impacts Using the New Polish HERMIN Model*, [w:] *Modeling Economies in Transition*, W. Welfe (red.). Proceedings of the 7-th Conference of the International Association AMFET, Cedzyna, Łódź.
- Bradley J., Zaleski J., 2003b, *Ocena wpływu Narodowego Planu Rozwoju Polski na lata 2004-2006 na gospodarkę przy zastosowaniu modelu HERMIN*. *Gospodarka Narodowa*, nr 7/8.
- Castells M., 2008a, *Siła tożsamości*. PWN, Warszawa.
- Castells M., 2008b, *Społeczeństwo sieci*. PWN, Warszawa.
- Churski P., 2008, *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*. Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Ederveen S., Gorter R., de Mooij, Nahuis R., 2002, *Funds and Games: The Economics of European Cohesion Policy*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague.
- ESPON, 2005, *In Search of Territorial Potentials*.
- ESPON, 2006, *Territory Matters for Competitiveness and Cohesion*.
- ESPON, 2012, *Regions and Cities in the Global Economy*.
- ESPON, 2013, *European Territory 2050*. Second progress report.
- European Commission, 1991, *Europe 2000. Outlook for the Development of the Community's Territory*, Brussels-Luxembourg.
- European Commission, 1994, *Europe 2000+. Cooperation for European Territorial Development*, Brussels-Luxembourg.
- European Commission, 2008, *Regions 2020. An Assessment of Future Challenges for EU Regions*, SEC(2008)2868 final, Brussels 14/11.
- European Commission, 2009A, *Consultation on the Future „EU 2020” Strategy*, Commission Working Document, COM(2009)647/3 final, Brussels.
- European Commission, 2009B, *Creative and Innovative Regions*. Sixth progress report on economic and social cohesion, COM(2009)295 final, European Commission, Brussels, 25 June.
- European Commission, 2010A, *Communication to the European Council. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, Brussels 3.3.2010, KPM(2010) 2020 final, dokument wydany po polsku jako: Komisja Europejska, 2010, Komunikat Komisji Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju, sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela 3.3. 2010, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna*.
- European Commission, 2010B, *Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the Eu-*

- European Investment Bank. Conclusions: the future of Cohesion Policy*, COM(2010)642, final, Brussels, 9.11.
- European Commission, 2010C, The EU Budget Review SEC(2010)7000.final, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the National Parliaments*, Brussels, 19.10, COM(2010)700, final.
- European Commission, 2011A, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A budget for Europe 2020 Part I and II, SEC (2011)867-868*, final, Brussels, 29.6.2011, COM (2011)500, final.
- European Commission, 2011B, Regulation of the European Parliament and of the Council on Laying Down General Provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund, the European Agricultural Fund for Rural Development and the European Maritime and Fisheries Fund Covered by the Common Strategic Framework and Laying Down General Provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and Repealing Regulation (EC), No 1083/2006, SEC(2011)1141, SEC(2011)1142*, Brussels, 6.10.2011, COM(2011)615, final.
- European Commission, 2012A, Country Specific Recommendations for Poland*, Brussels 6.07.
- European Commission, 2012B, Position of the Commission Services on the Development of Partnership Agreement and programmes in Poland for the Period 2014-2020*, Brussels, 28/09.
- European Commission, 2012C, Dokument roboczy służb Komisji. Elementy Wspólnych Ram Strategicznych na lata 2014-2020 dla Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego*, Bruksela 14.3 SWD(2012)61, final, część I i II.
- European Union, 1999, European Spatial Development Perspective*, Potsdam.
- European Union, 2010, Investing in Europe's Future. A Regional Development Strategy for 2020. Fifth report on economic, social and territorial cohesion*, Brussels, November.
- Fujita M., Krugman P., Venables A. J., 2001, *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade*. The MIT Press, Cambridge–London.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2003, *Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja?* Wyd. Uniw. Gdańskiego, Gdańsk.
- Geodecki T., Gorzelak G., Górniak J., Hausner J., Mazur S., Szlachta J., Zaleski J., 2012, *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?* Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków.
- Gill J., 2010, *Regional Development Policies: Place-based or People-centred*. The World Bank, Washington D. C., October.
- Grosse T. G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(8).
- Hübner D., 2009, *Reflection Paper on Future Cohesion Policy*. Informal Meeting of Ministers for Regional Policy, Marianske Lazne, 22-24 April.
- Informal Meeting of Ministers Responsible for Cohesion Policy, 2011B, Territorial Agenda of European Union until 2020*, Godollo, 19 May.

- Komisja Europejska, 2005, Wspólne działania na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Nowy początek Strategii Lizbońskiej.* Komunikat na wiosenny szczyt Rady Europejskiej, Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 2.2. COM(2005)24, końcowy, Bruksela.
- Komisja Europejska, 2008, Zielona Księga w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcanie różnorodności w siłę, Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Regionów i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, SEC(2008)2550, Komisja Wspólnot Europejskich, COM(2008)616, wersja ostateczna, Bruksela, 6.10.*
- Komisja Europejska, 2010, Komunikat Komisji Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju, sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela 3.3. 2010, KOM(2010)2020, wersja ostateczna.*
- Komisja Europejska, 2011, Polityka spójności 2014-2020. Inwestycje w rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela.*
- Komisja Europejska, 2012A, Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, Bruksela, arkusz informacyjny.*
- Komisja Europejska, 2012B, Instrumenty finansowe w polityce spójności na lata 2014-2020, Arkusz Informacyjny, Bruksela.*
- Komitet Regionów, 2010, Działać teraz, patrząc w przyszłość po roku 2010, Bruksela.*
- Komitet Regionów, 2011, Opinion of the Committee of the Regions on the Fifth Cohesion Report, 31 March – 1 April 2011, Brussels, COTER-V011.*
- Krugman P., 1995, Development, Geography and Economic Theory.* The Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge.
- Ministerstwo Gospodarki, 2012, Krajowy Program Reform, przyjęty przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2012 r., Warszawa, 25 kwiecień.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007, Polska. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie, Dokument zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej z 7 maja 2007 r., Warszawa.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009A, Polityka spójności Unii Europejskiej po 2013 r., Stanowisko Rządu Rzeczypospolitej Polskiej. Dokumenty Problemowe, Warszawa październik.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009B, Spójność terytorialna wyzwaniem polityki rozwoju Unii Europejskiej. Polski wkład w debatę, Warszawa, sierpień.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010A, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie, Warszawa, lipiec.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010B, Stanowisko Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie przyszłości Polityki Spójności po 2013 r. przyjęte 18 sierpnia 2010 r., Warszawa, wrzesień.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010C, Plan uporządkowania strategii rozwoju, tekst uwzględniający dokonaną 10 marca 2010 r. reasumpcję decyzji Rady Ministrów z 24 listopada 2009 r., Warszawa, marzec.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Warszawa, 13 grudnia.*
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012A, Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, przyjęta przez Radę Ministrów 25 września 2012 r., M.P., 22 listopada 2012 r., poz. 882.*

- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012B, *Sposób organizacji prac nad dokumentami programowymi związanymi z perspektywą finansową UE 2014-2020*. Informacja dla Rady Ministrów, Warszawa, 7 maja.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012C, *Kontrakt terytorialny. W kierunku negocjacyjnego systemu programowania działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie. Zasady funkcjonowania kontraktu terytorialnego w latach 2014-2020*, Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012D, *Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Założenia Umowy Partnerstwa*. Załącznik (Projekt), Warszawa, 16 listopad.
- Ministry of Regional Development, 2011, *How to Strengthen the Territorial Dimension of 'Europe 2020' and the EU Cohesion Policy*. Background Report, Warszawa.
- Misiąg W., 2012, *Dochody, wydatki i zobowiązania JST w latach 2008-2011 i ich prognozy na lata 2012-2020*. MRR.
- OECD, 2008, *Przeglądy terytorialne OECD, Polska*, Paryż, Wydany przez MRR, Warszawa.
- OECD, 2009A, *How Regions Grow. Trends and Analysis*. Paris.
- OECD, 2009B, *Investing for Growth: Building Innovative Regions*. Policy Report, Paris, 31 March.
- OECD, 2009C, *Regional Policy Challenges. New Issues and Good Practices*, Paris, 31 March.
- OECD, 2011, *Urban Policy Review. Poland*, Paris.
- Samecki P., 2009, *Orientation Paper on Future Cohesion Policy*. Brussels DG REGIO, December.
- Sapir A., Aghion P., Bertola G., Hellwig M., Pisani-Ferry J., Rosati D., Vinals J., Wallace H., 2003, *An Agenda for a Growing Europe: Making the EU Economic System Deliver*. Report of an Independent High-Level Study Group to the President of the European Commission, Brussels.
- Szlachta J., 1992, *Interwencjonizm państwa w procesy rozwoju regionalnego w świetle doktryny keynesowskiej i neoliberalnej*, [w:] *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, B. Winiarski (red.). Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Szlachta J., 2009, *Doktryna OECD w sferze polityki rozwoju regionalnego*, [w:] *Polska wobec wyzwań cywilizacyjnych XXI wieku*, A. Kukliński, K. Pawłowski, J. Woźniak (red.). Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.
- Szlachta J., Zaleski J., 2008, *Dylematy polityki strukturalnej Unii Europejskiej po roku 2013*. *Gospodarka Narodowa*, nr 3.
- Szlachta J., Zaleski J., 2009, *Wpływ spójności terytorialnej na zmiany polityki strukturalnej Unii Europejskiej*. *Gospodarka Narodowa*, nr 4.
- Szlachta J., Zaleski J., 2010, *Kierunki polityki regionalnej w Polsce do roku 2020*. *Gospodarka Narodowa*, nr 10.
- (The) World Bank, 2009, *World Development Report 2009, Reshaping Economic Geography*, Washington DC.
- Zaleski J., Tomaszewski P., 2004, *Makroekonomiczne efekty realizacji Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006*. *Studia Regionalne i Lokalne*, UW, nr 2 (16).
- Zaleski J., Kudelko J., Mogiła Z., 2012, *Rola polityki spójności po 2013 r. w procesie konwergencji społeczno-gospodarczej polskich regionów*, [w:] *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.* *Studia KPZK PAN*, t. CXL, Warszawa.